एकल महिलाहरूका सामाजिक, आर्थिक एवम् सांस्कृतिक समस्याहरू

(वैतडी जिल्ला, ग्वाल्लेक गा.वि.स. -१
एकल महिलाहरूको समाजशास्त्रीय अध्ययन)

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजशास्त्र संकायअन्तर्गत समाजशास्त्र
विषयको स्नातकोत्तर तहको उपाधि प्राप्तीको आंशिक आवश्यकता
परिपूर्तिको लागि प्रस्तुत गरिएको

शोधपत्र

शोधकर्ता

भरत कुमार ओभा

समाजशास्त्र केन्द्रीय विभाग, कीर्तिपुर

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

२०७३

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र संकाय अन्तर्गत
समाजशास्त्र केन्द्रीय विभाग
कीर्तिपुर, काठमाडौं

सिफारिस पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालयद्वारा निर्धारित पाठ्यक्रम अनुसार समाजशास्त्र, विषयको स्नातकोत्तर तहको उपाधि प्राप्तिको आंशिक आवश्यकता परिपूर्तिको लागि मेरो निर्देशनमा छात्र भरत कुमार ओझाले **एकल महिलाहरूका सामाजिक, आर्थिक एवम् सांस्कृतिक समस्याहरू : वैतडी जिल्ला, ग्वाल्लेक गा.वि.स.- १ का एकल महिलाहरूको समाजशास्त्रीय अध्ययन"** विषयमा यो शोधपत्र तयार पार्नु भएको हो । म उहाँको कार्यप्रति सन्तुष्ट छु र प्रस्तुत शोधपत्रको आवश्यक मूल्याङ्कनको लागि सिफारिस गर्दछु ।

....
मनहरि ढकाल
(शोध निर्देशक)
समाजशास्त्र केन्द्रीय विभाग
त्रिभुवन विश्वविद्यालय, कीर्तिपुर

मिती:

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र संकाय अन्तर्गत

समाजशास्त्र केन्द्रीय विभाग

कीर्तिपुर, काठमाडौं

स्वीकृति पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र संकाय अन्तर्गत समाजशास्त्र विषयको स्नातकोत्तर तहको निमित्त भरत कुमार ओझाले तयार पार्नु भएको **एकल महिलाहरूका सामाजिक, आर्थिक एवम् सांस्कृतिक समस्याहरू : वैतडी जिल्ला, ग्वाल्लेक गा.वि.स.- १ का एकल महिलाहरूको समाजशास्त्रीय अध्ययन** विषयक शोधपत्र समाजशास्त्र विषयको स्नातकोत्तर उपाधिको लागि उपयुक्त ठहरिएकाले स्वीकृति प्रदान गरिएको छ ।

शोधपत्र मूल्याङ्कन समिति

पद		**हस्ताक्षर**
१.	डा. तुलसी राम पाण्डे	
	विभागीय प्रमुख	....
२.	उप.प्रा. प्रेम चलाउने	
	बाह्य परीक्षक	....
३.	मनहरि ढकाल	
	शोध निर्देशक	....

मितिः

कृतज्ञता ज्ञापन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र संकाय समाजशास्त्र केन्द्रीय विभाग, कीर्तिपुरअन्तर्गत समाजशास्त्र विषयको स्नातकोत्तर तह दोश्रो वर्षको आंशिक आवश्यकता परिपूर्तिको निमित्त **"एकल महिलाहरूका सामाजिक, आर्थिक एवम् सांस्कृतिक समस्याहरू"** विषयको शोधपत्र तयार गरेको छु । यस अध्ययनको प्रमुख उद्देश्य समाजमा रहेका एकल महिलाहरूको स्थिती तथा उनीहरूका विभिन्न समस्याहरूका सम्बन्धमा नै केन्द्रित रहेको छ ।

शोधपत्र तयारीको क्रममा आफ्नो अमूल्य सुझाव र सल्लाह प्रदान गर्नुहुने समाजशास्त्र केन्द्रीय विभागका आदरणीय गुरु डा. टीकाराम गौतम, उप.प्रा. प्रेम चलाउनेप्रति हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु । साथै मलाई अमूल्य सहयोग गर्ने त्रिभुवन विश्वविद्यालयका गुरुहरूप्रति आभार व्यक्त चाहन्छु ।

शोधपत्रको लागि आवश्यक सुचना संकलनको क्रममा सहयोग गर्ने जिल्ला विकास समितिको कार्यालय, बैतडी, ग्वाल्लेक गा.वि.स. को कार्यालय, एकल महिला समूह बैतडी, एकल महिला सञ्जाल समूह केन्द्रीय कार्यालय बालुवाटार, केन्द्रीय पुस्तकालय त्रिभुवन विश्वविद्यालय कीर्तिपुर लगायत सबै संस्थालाई धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

अध्ययनको क्रममा हरेक समय र क्षेत्रबाट सहयोग गनुहुने मेरा बुबा-आमा तथा सम्पूर्ण परिवार प्रति आजीवन ऋणी छु । साथै स्थानीय स्तरमा सहयोग गर्ने सम्पूर्ण साथी तथा मेहनतका साथ कम्प्युटर टाईप गरी यस रूपमा ल्याउन सहयोग गरिदिनु हुने श्री जेकी महर्जनप्रति म हृदयदेखि नै धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

भरत कुमार ओझा
समाजशास्त्र केन्द्रीय विभाग
त्रिभुवन विश्वविद्यालय, कीर्तिपुर

विषय सूची

	पृष्ठ संख्या
सिफारिस पत्र	
स्वीकृति पत्र	
कृतज्ञता ज्ञापन	
विषयसूची	
तालिका सूची	
अध्याय एक : अध्ययनको परिचय	**१-८**
१.१ अध्ययनको पृष्ठभूमि	१
१.२ अध्ययनको सन्दर्भ	४
१.३ अध्ययनको उद्देश्य	६
१.४ अध्ययनको महत्व	७
१.५ अध्ययनको सीमा	८
अध्याय दुई : सन्दर्भ साहित्यको पुनरावलोकन	**९-२२**
२.१ पितृसत्ता र महिलाको परिचय	९
२.२ एकल महिलाका समस्याहरू	११
२.२.१ सामाजिक तथा पारिवारिक समस्या	११
२.२.२ सांस्कृतिक, धार्मिक समस्या	१२
२.२.३ आर्थिक समस्या	१३
२.२.४ मनोवैज्ञानिक समस्या	१४
२.३ एकल महिला सशक्तिकरणका प्रयास तथा चुनौतीहरू	१५
२.४ सरकारी नीति तथा कार्यक्रम	१९
२.५ एकल महिलाको मानवाधिकार एवं कानुनी प्रावधान	२१
अध्याय तीन : अनुसन्धान विधि	**२३-२६**
३.१ अध्ययनको ढाँचा	२३
३.२ अध्ययनको क्षेत्र तथा छनौटको औचित्य	२३

३.३ तथ्याङ्कको स्रोत २४

३.४ तथ्याङ्क संकलन विधि २५

३.४.१ प्राथमिक तथ्याङ्क संकलन २५

३.४.२ द्वितीयक तथ्यांक संकलन २६

३.५ तथ्यांकको प्रस्तुती एवम् विश्लेषण २६

अध्याय चार : अध्ययन क्षेत्र र एकल महिलाहरूको सामाजिक अवस्था २७-४१

४.१ अध्ययनक्षेत्रको परिचय २७

४.१.१ अध्ययन क्षेत्रको भौगोलिक अवस्था २७

४.१.२ अध्ययन क्षेत्रको सामाजिक अवस्था २८

४.१.३ अध्ययन क्षेत्रको आर्थिक अवस्था २८

४.१.४ अध्ययन क्षेत्रको शैक्षिक अवस्था २८

४.२ अध्ययन क्षेत्रका एकल महिलाहरूको सामाजिक अवस्था २९

४.२.१ उमेरगत विवरण २९

४.२.२ शैक्षिक अवस्था ३०

४.२.३ जातिगत विवरण ३४

४.२.४ पारिवारिक संरचना ३४

४.२.५ स्वास्थ्य स्थिति ३६

४.३ अध्ययन क्षेत्रका एकल महिलाहरूको वैवाहिक र एकल स्थिति ३७

४.३.१ विवाह हुँदाको उमेर ३७

४.३.२ एकल हुँदाको उमेर ३९

४.३.३ श्रीमान्को मृत्युको कारण ४१

अध्याय पाँच : एकल महिलाहरू र उनीहरूका सामाजिक, आर्थिक एवम् सांस्कृति समस्याहरू ४२-५७

५.१ अध्ययन क्षेत्रका एकल महिलाहरूको आर्थिक स्थिति एवं समस्या ४२

५.१.१ पेशागत विवरण ४२

५.१.२. परिवारको आम्दानीको स्रोत ४३

५.१.३ जग्गाको स्वामित्व ४४

५.१.४ परिवारको आर्थिक स्थिति ४५

५.१.५ पारिवारिक निर्णयकर्ता वा घरमुली र परिवारमा महत्वपूर्ण निर्णय गर्ने समयमा एकल महिलाहरूको भूमिका ४६

५.२ अध्ययन क्षेत्रका एकल महिलाहरूको सामाजिक सांस्कृतिक स्थिति एवं समस्या ४७

५.२.१ पारिवारिक दृष्टिकोण एवं व्यवहार ४७

५.२.२ समाजको दृष्टिकोण एवं व्यवहार (शिक्षित तथा अशिक्षित वर्गबाट) ४९

५.२.३ धार्मिक साँस्कृतिक कार्यमा संलग्नता ५०

५.२.४ रातोकपडा तथा श्रृङ्गारप्रतिको धारणा ५२

५.२.५ पुनः विवाहप्रतिको धारणा ५३

५.२.६ समाजबाट लगाइएको दोष तथा आरोप ५४

५.२.७ एकल महिला अशक्तिकरण तथा महिलासँग सम्बन्धित संघसंस्थामा संलग्नता ५५

५.३ अध्ययन क्षेत्रका एकल महिलाहरूको मनोवैज्ञानिक स्थिति एवं समस्याहरू ५५

५.३.१ एकल महिलामा देखिएका मनोवैज्ञानिक असर ५५

५.३.२ एकल महिलाहरूको आफ्नो एकल स्थितिप्रतिको दृष्टिकोण ५६

५.३.३ एकल महिलाहरूलाई एक्लो महसुस हुने समय ५६

अध्याय छ : सारांश, मुख्य प्राप्ति, निष्कर्ष र सुझाव ५८-६४

६.१ सारांश ५८

६.२ मुख्य प्राप्तिहरू ६१

६.३ निष्कर्ष ६२

६.४ एकल महिला सम्बन्धमा भविष्यमा अध्ययन गरिनु पर्ने क्षेत्र तथा सुझावहरू ६३

सन्दर्भग्रन्थ सूची

परिशिष्टहरू

परिशिष्ट १: अन्तवार्ता प्रश्नावली (एकल महिलाहरूका लागि)

परिशिष्ट २: अर्न्तवार्ता प्रश्नावली (अन्य व्यक्तिहरूको लागि)

परिशिष्ट ३: वैतडी जिल्लाको नक्सा

परिशिष्ट ४: ग्वाल्लेक गा.वि.स.को नक्सा

तालिका सूची

पृष्ठ संख्या

तालिका नं १ : एकल महिलाहरूको उमेर समुह सम्वन्धी विवरण २९

तालिका नं. २ : एकल महिलाहरूको शैक्षिक अवस्थाको विवरण ३०

तालिका नं. ३ : एकल महिलाहरूको श्रीमान्को शैक्षिक स्तर ३१

तालिका नं ४ : एकल महिलाहरूको परिवारको शैक्षिक अवस्थाको विवरण ३३

तालिका नं. ५ : एकल महिलाहरूको जातिगत विवरण ३४

तालिका नं ६ : एकल महिलाहरूको पारिवारिक संरचना ३५

तालिका नं ७ : एकल महिलाहरूको स्वास्थ्य सम्वन्धी विवरण ३६

तालिका नं ८ : उत्तरदाताको विवाह हुँदाको उमेर ३८

तालिका नं. ९ : विवाह हुँदा उत्तरदाताको श्रीमान्को उमेर ३९

तालिका नं. १० : एकल हुँदाको उमेर ४०

तालिका नं. ११ : श्रीमान्को मृत्युको कारण ४१

तालिका नं. १२ : एकल महिलाहरूको पेशागत विवरण ४२

तालिका नं. १३ : उत्तरदाताको परिवारको आम्दानीको स्रोत ४३

तालिका नं. १४ : एकल महिलाहरूको परिवारको जग्गाको स्वामित्व ४५

तालिका नं. १५ : उत्तरदाताको परिवारको आर्थिक स्थिति ४६

तालिका नं. १६ : पारिवारिक दृष्टिकोण एवं व्यवहार ४७

तालिका नं. १७ : समाजको दृष्टिकोण एवं व्यवहार ४९

तालिका नं. १८ : एकल महिलाहरूको धार्मिक कार्यमा संलग्नता ५१

तालिका नं. १९ : रातोकपडा तथा श्रृङ्गारप्रतिको धारणा ५२

तालिका नं. २० : पुनः विवाहप्रतिको धारणा ५३

तालिका नं. २१ : एकल महिलाहरूको आफ्नो एकल स्थितिप्रतिको दृष्टिकोण ५६

तालिका नं. २२ : एकल महिलाहरूलाई एक्लो महसुस हुने समय ५७